

AGNIESZKA JANUSZEK-SIERADZKA

Instytut Historii KUL

Międzynarodowa Konferencja Naukowa
„Elity i masy w społeczeństwach Czech i Polski
w średniowieczu i wczesnych czasach nowożytnych”
Janowiec nad Wisłą, 6-8 października 2014

Dziewiąta Konferencja Naukowa Zespołu Dziejów Czech i Stosunków Polsko-Czeskich Komitetu Nauk Historycznych przy Wydziale I Nauk Humanistycznych i Społecznych Polskiej Akademii Nauk, kierowanego przez prof. Wojciecha Iwańczaka, która odbyła się w dniach 6-8 października w Janowcu nad Wisłą, została zorganizowana we współpracy z instytutami historii obu lubelskich uniwersytetów oraz janowieckimi instytucjami naukowo-kulturalnymi. Naukowe spotkanie polskich i czeskich historyków mediewistów i badaczy czasów wczesnonowożytnych przygotowali: Instytut Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, w którym za organizację konferencji odpowiadał prof. Henryk Gmiterek, Instytut Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, reprezentowany w komitecie organizacyjnym przez dr. hab. Pawła Krasa, prof. KUL, i dr Agnieszkę Januszek-Sieradzką, Oddział Muzeum Nadwiślańskiego – Muzeum Zamek w Janowcu, w którym za organizację odpowiadali dyrektor tej placówki Honorata Mielniczenko i Filip Jaroszyński, oraz Towarzystwo Przyjaciół Janowca nad Wisłą z prezesem Leszkiem Kwaskiem i wiceprezesem dr. hab. Andrzejem Szymankiem. Dwudniowe obrady, podczas których wygłoszono 23 referaty, odbyły się w pięknych wnętrzach janowieckiego zamku, dawnej siedzibie Firlejów, Tarłów i Lubomirskich, wybudowanej na początku XVI wieku przez hetmana wielkiego koronnego Mikołaja Firleja, a w połowie tego stulecia przebudowanej z udziałem słynnego Florentczyka Santi Guccio. W siedzibie przedstawiciele magnackiej elity XVI- i XVII-wiecznej Rzeczypospolitej uczestnicy konferencji powrócili do mało popularnej w ostatnich kilkudziesięciu latach tematyki elit i mas, przez te dwa kluczowe pojęcia sięgając właściwie do wszystkich sfer i płaszczyzn życia ówczesnego społeczeństwa.

Wystąpienia zgrupowano w sześciu blokach tematycznych. W ramach pierwszego z nich: „Historiografia dawna i późniejsza, źródła historyczne”, zostały wygłoszone trzy referaty. Dr Jerzy Grygiel (Kraków) swoje wystąpienie „Władcy czescy i ich stosunek do Polski w opinii Jana Długosza” poświęcił omówieniu opinii polskiego kronikarza o władcach Czech i Moraw, podkreślając, że na temat żadnego kraju ani

nacji Długosz nie wypowiedział się równie często. Autor zauważył, że kronikarz najsurowiej oceniał tych czeskich władców, którzy byli odstępcami od katolicyzmu, prześladowali Kościół i tolerowali herezję, a w końcu mieli sukcesy w polityce antypolskiej, choć referent zaznaczył, że trudno Długoszowi przypisywać stanowisko specjalnie antyczeskie. Referat mgr Eweliny Lilii Polańskiej (Lublin) „Rzymskie elity Kościoła 2. połowy XVI wieku w korespondencji królewskiego dyplomaty Jerzego z Tyczyna” dotyczył osobistości aktywnych w życiu kościelnym, politycznym czy kulturalnym Wiecznego Miasta, opisanych na kartach korespondencji dyplomaty czynnego w służbie Zygmunta Augusta, Anny Jagiellonki i Stefana Batorego. Wśród znanych Jerzemu z Tyczyna i opisanych w listach przedstawicieli rzymskich elit było między innymi ośmiu papieży, z których szczególnie obszernie scharakteryzował Piusa V, liczni kardynałowie, protektorzy Królestwa Polskiego, nuncjusze papiescy, rzymscy jezuici, środowisko humanistyczne i elity intelektualne Wiecznego Miasta. Prof. Jiří Lach (Ołomuniec) w referacie „Elity nebo masy? Příjemci historických děl české meziválečné historiografie – sonda do problematiky” zadał pytanie o krąg odbiorców i czytelników dzieł historycznych czeskiej historiografii okresu międzywojennego, wskazując na metody i narzędzia metodologiczne właściwe dla tego rodzaju badań.

W czasie konferencji sporo uwagi poświęcono kwestii husytyzmu. Blok tematyczny „Ci straszni husyci” otworzyło wystąpienie dr. Pawła F. Nowakowskiego (Kraków) pt. „Reformatorskie wzorce elity w husyckich Czechach”, w którym referent przedstawił charakterystyczne dla ruchu husyckiego wzorce – rycerza Bożego, wzorzec apostołski i męczeński, podkreślając, że husycki egalitaryzm był do pogodzenia z wytworzeniem obrazu elity chrześcijańskiej, do której powinien aspirować wierny. Referat prof. Anny Paner (Gdańsk) „Fenomen kariery Jana Rokycany” stanowił próbę odpowiedzi na pytanie o przyczyny niezwyklej kariery tego człowieka „znikąd” – syna kowala, który został arcybiskupem praskim (1435), stał za kompaktatami, czyli ugodą stanów czeskich z soborem w Bazylei, i znacząco przyczynił się do wyboru Jerzego z Poděbradów na czeskiego króla. Prof. Paweł Kras (Lublin) wygłosił referat „Polscy husyci: ruch elitarny czy masowy?”, w którym na nowo postawił pytanie o to, czy polski husytyzm był ruchem religijnym w pełnym tego słowa znaczeniu czy też polityczno-społecznym. Zwrócił także uwagę, że na podstawie tego samego materiału źródłowego część historyków starała się udowodnić bardzo szeroki zasięg husytyzmu w Polsce, podczas gdy inni wyprawiali z niego wniosek o ograniczonym sukcesie ruchu husyckiego na ziemiach polskich. Ostatni w tym bloku tematycznym referat dr. Dariusza Wróbla (Lublin) „Między ortodoksją a politycznym pragmatyzmem. Polskie elity duchowne i świeckie wobec kontaktów z husytami w latach 1432-1433” dotyczył ważnego epizodu polsko-czeskich stosunków pierwszej połowy XV stulecia, jakim było zbliżenie polsko-husyckie w latach 1432-1433. Jako jego głównych inicjatorów autor wskazał przede wszystkim Piotra Szafranca młodszego i Dobiesława Puchałę, którzy chcieli wykorzystać wojskową pomoc husytów przeciwko Krzyżakom.

Elit miejskich dotyczyły dwa konferencyjne wystąpienia (blok „Czy powietrze miejskie czyni wolnym?”). Prof. Anna Pobóg-Lenartowicz (Opole) w wystąpieniu zatytułowanym „Elity społeczne Opola końca średniowiecza” omówiła elitę kościel-

ną (kolegiata, klasztory mendykanckie), miejską (ława i rada miejska) i książęcą Opola w pierwszej połowie XV stulecia, szacując liczbę osób, które należałyby do niej zaliczyć, na około 330, a więc około 13,5% ówczesnych mieszkańców miasta, i zwracając uwagę na wzrost roli mieszczaństwa w badanym okresie. Natomiast elitom miejskim Bytomia swój referat poświęcił prof. Antoni Barciak (Katowice) – „Elity miejskie w średniowiecznym Bytomiu”. Autor podkreślił szczególną sytuację Bytomia, który przez około 100 lat był podzielony na dwa miasta – jedno rządzone przez książąt cieszyńskich i drugie pozostające we władaniu książąt oleśnickich. Wskazując na skutki naturalnej rywalizacji między nimi, skutecznie wykorzystywanej przez władze miejskie, referent omówił elity polityczne, ekonomiczne i duchowne tego ośrodka miejskiego.

Najwięcej, bo siedem referatów, wygłoszono w ramach bloku tematycznego „Na szczytach władzy”. Tę część konferencji otworzyło wystąpienie prof. Jarosława Nikodema (Poznań) „Polskie elity polityczne a następstwo tronu w Czechach po śmierci Zygmunta Luksemburskiego”, w którym autor podał w wątpliwość utrwalone w historiografii łączenie ze sobą projektu małżeństwa jagiellońsko-habsburskiego i starań o koronę św. Wacława dla Kazimierza Jagiellończyka. Według referenta, były to dwa odrębne programy polityczne wywodzące się z odmiennie pojmowanego polskiego interesu politycznego, a dotychczasowe badania nadinterpretowały problem, ponieważ widziały go z perspektywy działających w Polsce „stronnictw” politycznych. Nowe spojrzenie na obecny w literaturze problem zaproponował w swym wystąpieniu także prof. Bogusław Czechowicz (Opole–Hradec Kralové). W referacie „Sejm śląski czy śląsko-łużycki? Nowe spojrzenie na ważny epizod z dziejów formowania się ustroju stanowego w krajach Korony Czeskiej w XV wieku” autor starał się wykazać, że tak zwane śląskie sejmy zwoływane w czasach rządów Macieja Korwina (analizie poddano sejmy z lat 1474, 1479 i 1482) nie były zgromadzeniami tylko śląskimi, ale śląsko-łużyckimi. Podkreślił również, że marginalizowanie czynnika łużyckiego w interpretacji roli tych sejmów skazuje te próby na niepowodzenie. Referat dr Agnieszki Januszek-Sieradzkiej (Lublin) „Bezimienni. *Recordantes* na szlakach królewskich podróży w XV-XVI stuleciu” dotyczył prawie nieobecnej w badaniach, a licznie występującej w zachowanym materiale rachunkowym, społeczności uczniów różnego typu szkół, którzy otrzymywali finansowe wsparcie za śpiew wykonywany w obecności władcy. Oczekiwali oni na podróżującego monarchę w licznych miastach, miasteczkach i wsiach – niemal wszędzie tam, gdzie funkcjonowała szkoła. Autorka podkreśliła, że *recordantes* stanowili najliczniejszą grupę korzystających z królewskiego miłosierdzia. Referat prof. Petra Vorela (Pardubice) „Elita polityczna i jej komunikacja z innymi warstwami społecznymi w Czechach w dobie powstania stanowego w 1547 roku” został poświęcony w głównej mierze problematyce komunikacji pomiędzy elitą polityczną a pozostałymi warstwami czeskiego społeczeństwa w czasie buntu stanów czeskich przeciw Ferdynandowi I (1547) w okresie wojny szmalkaldzkiej – konfliktu religijnego pomiędzy katolickim cesarzem Rzeszy Karolem V Habsburgiem a protestanckim związkiem szmalkaldzkim. W wystąpieniu zatytułowanym „Relacje polskich i czeskich elit politycznych w dobie trzech pierwszych polskich bezkrólewii” prof. Henryk Gmiterek (Lublin), skupiając się na pierwszym bezkrólewiu,

przedstawił okoliczności i przebieg kontaktów polsko-czeskich zintensyfikowanych przy okazji starań Domu Habsburskiego o koronę po Jagiellonach. Referent omówił zakończoną niepowodzeniem misję najwyższego burgrabiego czeskiego Wilhelma z Rožemberka i najwyższego kanclerza Wratysława z Pernš tejna, których wysłano do Polski, licząc iż słowiańskie pokrewieństwo obydwu narodów, ich bliskość językowa oraz bogata już tradycja wzajemnych związków stać się może czynnikiem sprzyjającym realizacji habsburskich związanych z przejściem korony planów. W referacie „Vývoj soudobého vnímání postavení lehnicko-břežských Piastovců mezi politickou elitou střední Evropy 16. století” mgr Jiří Valový (Pardubice) zwrócił uwagę na pozostające dotychczas poza zainteresowaniem badaczy, polityczne kariery Piastów legnicko-brzeskich w XVI stuleciu, zwłaszcza Fryderyka II (1480-1547), który – zdaniem autora – zasługuje na miano polityka europejskiego nawet formatu, oraz jego syna Fryderyka III i wnuka Henryka XI. Referent wskazał dalsze możliwości badawcze i podkreślił zwłaszcza konieczność sięgnięcia do zasobów archiwalnych innych niż polskie, które były do tej pory jedynymi wykorzystywanymi dla tego zagadnienia. W zamykającym tę część obrad referacie „Elity polityczne Rzeczypospolitej wobec powstania czeskiego 1618-1620” prof. Dariusz Kupisz (Lublin) przedstawił szlacheckie spojrzenie na problematykę powstania czeskiego, która w staropolskim dyskursie politycznym ustępowała tak istotnym kwestiom, jak zakończenie wieloletniej wojny z Moskwą, ekspansja szwedzka na obszarze Inflant, obawa przed konfederacjami wojskowymi, a przede wszystkim zagrożenie tureckie. Opinie polskich elit politycznych wobec powstania czeskiego znane są głównie z perspektywy regalistów, ale powstańcy cieszyli się cichą sympatią wśród części polskich elit.

Piąty blok tematyczny, zatytułowany „Kościół – religia – wiara”, otworzyło wystąpienie prof. Stanisława Byliny (Warszawa) pt. „Elity parafii wiejskich w Polsce u schyłku średniowiecza”, w którym autor przybliżył krąg mieszkańców wsi, których należałoby uznać za przedstawicieli elit miejscowych parafii, podkreślając znaczenie podziału na uprzywilejowanych pod względem dostępności kościoła i sakramentów, mieszkańców wsi parafialnych i pozbawionych wielu prerogatyw mieszkańców osad odległych od centrum parafii. Referent szczególnie skupił się na grupie wtryków (*viri ecclesiastici*), wywodzących się z ludności kmiecej, obdarzonych licznymi kompetencjami w funkcjonowaniu parafii i stanowiących szczyt wieśniaczej elity parafialnej. Referat dr Magdaleny Wilczek-Karczewskiej (Warszawa) „Dobroczynność w obliczu śmierci. Zapisy charytatywne w testamentach szlachty polskiej i czeskiej doby nowożytnej” został poświęcony problematyce testamentowych zapisów dobroczynnych polskiej i czeskiej szlachty z okresu 1550-1650. Z badań autorki wynika, że szlachta polska w pierwszej kolejności wspierała kościoły, szpitale i ubogich, choć niekiedy niełatwo było te legaty wyegzekwować, podczas gdy szlachta czeska najpierw zabezpieczała członków rodziny, na samym końcu testamentów umieszczając zapisy dobroczynne. Komunikat prof. Dariusza Karczewskiego (Bydgoszcz) dotyczył Vojtěcha Bludůva – franciszkanina, przedstawiciela czeskiej elity zakonnej XIV stulecia, doktora teologii, biskupa pomocniczego diecezji praskiej i – jak przypuszcza referent – autora kroniki, znanej w literaturze jako Kronika

Anonima *Minoryty z Pragi*, dawniej zwanej niesłusznie *Kroniką* tzw. Beneša *Minoryty* („*Vojtěch Bludův. Průčinyk do krátkého životopisu teologa*”).

Ostatnim, szósty blok tematyczny „*Od kultury do gospodarki*” otworzył referat prof. Marie Bláhovej (Praga) poświęcony elitom intelektualnym na ziemiach czeskich w okresie panowania Przemysłidów, w którym autorska wskazała i scharakteryzowała środowiska intelektualne i ich wybitnych przedstawicieli oraz ich udział w kształtowaniu ówczesnej polityki państwa („*Intelektuální elity v esach zemích přemyslovské doby*”). Okresu panowania dynastii Przemysłidów dotyczył też referat prof. Ivana Hlaváčka (Praga) „*Knihy elit a mas v Čechách v době předhusitské*”, w którym autor omówił stosunek do książki czterech grup społecznych tego okresu: dygnitarzy świeckich, liderów hierarchii kościelnej, elity urzędniczej i elity ekonomicznej, charakteryzując szczególne związki z książką każdej z nich. Dwa z wygłoszonych referatów dotyczyły kwestii gospodarczych. W wystąpieniu „*Czeskie inspirace gospodarki polskiej na przełomie XIII i XIV wieku*” dr Anna Obara-Pawłowska (Lublin) przedstawiła wybrane przykłady oddziaływania gospodarki czeskiej na polską w okresie panowania Wacława II, charakteryzując wpływ prawa górniczego, czeskiej reformy monetarnej wyrażony adaptacją wzorów mennicznych i systemu pieniężnego czy rozwiązań prawno-instytucjonalnych obliczonych przede wszystkim na wzmocnienie królewskiego stanu posiadania. Ostatni z wygłoszonych na janowieckiej konferencji referatów „*Elity i masy w procesie konfiskat po Białej Górze*” prof. Tomaša Knoza (Brno) został poświęcony kwestii elit i mas w okresie konfiskat majątków ziemskich po bitwie pod Białą Górą. Autor podkreślił zwłaszcza, że jeśli traktować konfiskatę majątku nieruchomego i jego następne przydzielenie nowemu właścicielowi jako istotę całego procesu, nie można zapominać o bezpośrednim związku z „*masą poddanych*”, która zamieszkiwała skonfiskowane dobra, a której rola jest w badanym okresie daleka od roli biernego uczestnika wydarzeń.

W podsumowującym obrady wystąpieniu prof. Wojciech Iwańczak podkreślił, że przyglądając się tytułowym elitom i masom, referenci w istocie sięgnęli do wszystkich sfer życia średniowiecznego i wczesnonowożytnego społeczeństwa. Z natury rzeczy, czyli zachowanej podstawy źródłowej, więcej uwagi poświęcono elitom, ale i o masach w czasie konferencji powiedziano całkiem sporo. Z wynikami tych badań będzie można się zapoznać, bowiem tradycyjnie materiały konferencyjne zostaną ogłoszone drukiem. Tom będzie poświęcony pamięci zmarłej 12 maja 2014 r. siostrze prof. Urszuli Borkowskiej, która była wieloletnim, cenionym członkiem Komisji i stałym, aktywnym uczestnikiem organizowanych przez Komisję konferencji.

Trzeciego dnia konferencji odbył się objazd naukowy, a warto podkreślić, że także w ciągu dwóch pierwszych dni organizatorzy zadbali o przybliżenie historii i atrakcji turystycznych goszczącego referentów Janowca nad Wisłą. Pierwszego dnia uczestnicy konferencji zwiedzili mający XIV-wieczną metrykę kościół parafialny pw. św. Stanisława i św. Małgorzaty z manierystycznym nagrobkiem Andrzeja Firleja autorstwa Santi Gucciego, oraz janowiecki zamek, a drugiego dnia w czasie spaceru po skarpie wiślanej mieli okazję podziwiać uroki Małopolskiego Przełomu Wisły. W czasie objazdu polscy i czescy historycy odwiedzili Muzeum Czartoryskich w Puławach, zlokalizowane w pięknym klasycystycznym pałacu, otoczonym parkiem krajobrazowym w stylu angielskim, założonym przez księżną

Izabelę Czartoryską. Następnie udali się do Kazimierza Dolnego, w którym zwiedzili wystawę malarstwa w Muzeum Nadwiślańskim oraz dwie z turystycznych atrakcji miasteczka – Rynek i kościół farny pw. św. Jana Chrzciciela i św. Bartłomieja. Ostatnim przystankiem na trasie objazdu był niewielki Wojciechów, w którym uczestnicy zwiedzili unikalną Wieżę Ariańską, mieszczącą obecnie Muzeum Regionalne z interesującymi wystawami poświęconymi lokalnej historii i folklorowi oraz jedyne w Polsce Muzeum Kowalstwa, prezentujące ponad 900 eksponatów sztuki kowalskiej z kraju i zagranicy.

Jubileuszowa dziesiąta konferencja Zespołu Dziejów Czech i Stosunków Polsko-Czeskich Komitetu Nauk Historycznych Polskiej Akademii Nauk została zaplanowana na rok 2016, a jej problematyka skupiać się będzie wokół miejsca i roli kobiety w społeczeństwach Czech i Polski średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych.